

Rodna analiza

Programa za unapređenje konkurentnosti privrede

PRISTUP SEKRETARIJATA SAVJETA ZA KONKURENTNOST (SCC)

Od septembra 2020. godine, Sekretarijat Savjeta za konkurentnost aktivno radi na uvođenju rodne dimenzije u svim aspektima poslovanja kako bi se doprinijelo rodnoj ravnopravnosti i ekonomskom osnaživanju žena. U tom smislu, tokom 2020-2021. godine, SCC se intenzivno bavio ekonomskim osnaživanjem žena, prije svega kroz aktivno učešće u izradi vladinih strateških dokumenta, poput Strategije za razvoj ženskog preduzetništva, Strategije za rodnu ravnopravnost, Strategije za unapređenje politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva, ali i putem prikupljanja i analize podataka koje smo prezentirali u "Mapi puta ka rodno odgovornoj investicionoj klimi u Crnoj Gori".

Žensko preduzetništvo u Crnoj Gori

Žene i muškarci u Crnoj Gori uživaju jednaka prava. Međutim, institucionalno i regulatorno okruženje, kao i politike, drugačije utiču na žene i muškarce. Istorija diskriminacije, usađeni rodni stereotipi i dominantne rodne uloge dovode do rodni nejednakosti. Ta nejednakost je posebno vidljiva u privredi, gdje je početkom 2022. godine poslovalo samo 8462 preduzeća (24.45%)¹ u većinskom ženskom vlasništvu i zapošljavale su 20,376 radnika. Ovaj rezultat pokazuje povećanje broja preduzeća u vlasništvu žena za 8.45% u poređenju sa 2011. godinom, kada je u Crnoj Gori poslovalo samo 3021 preduzeća (16%) u većinskom vlasništvu žena. Razvojni kapacitet ovih preduzeća se najviše vidi u broju zaposlenih jer u poređenju sa 2011. godinom, u 2022. godini preduzeća u većinskom vlasništvu žena su zapošljavala 44% više.

Kada su u pitanju podaci o preduzetnicima i preduzetnicama u Crnoj Gori, evidentan je pad broja registrovanih žena preduzetnica tokom 2020. godine, i to za 8,5% u odnosu na prethodnu godinu kao i 12,6% manje u odnosu na 2011. godinu.

TABELA 1: Preduzetnici u Crnoj Gori

	2011	2016	2020
Ukupan br. preduzetnika/ca	9.602	9.521	8.772
Žene preduzetnice	3.179	2.980	2.778
%	33,11	31,30	31,67

Izvor: Uprava prihoda i carina, januar 2021.godine

Indeks rodne ravnopravnosti u domenu „novca“ mjeri nejednakost u pogledu opšte ekonomske situacije, gdje je rodna neravnopravnost manja nego u pogledu pristupa finansijskim resursima, gdje je rodna neravnopravnost veća.² Analiza SCC-a pokazuje da preduzeća kojima upravljaju žene još uvijek imaju problema kod pristupa finansijskim resursima.³ Ipak, trebalo bi dodatno istražiti da li su razlog tome slaba kreditna sposobnost ili nedostatak informacija o kreditiranju, što može nesrazmjerno da stavi ova preduzeća u nepovoljnu poziciju. Posebno u slučajevima kada ne postoji kolateral ili kontrola nad imovinom, što je najčešće slučaj sa ženama u Crnoj Gori.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede

Program za unapređenje konkurentnosti privrede, koji implementira Ministarstvo ekonomskog razvoja, ima za cilj podsticanje razvoja postojećih procesa, proizvoda i usluga, u cilju jačanja konkurentnosti i izvoznog potencijala mikro, malih i srednjih preduzeća kroz unapređenje produktivnosti i profitabilnosti uz zadržavanje postojećih i otvaranje novih radnih mjesta. Programom je predviđeno sprovođenje programskih linija finansijske i nefinansijske podrške. Sredstva za ovaj vid podrške se dodjeljuju putem otvorenog postupka dodjele bespovratnih sredstava kroz otvoreni Javni poziv, odnosno do utroška raspoloživih sredstava za programsku liniju.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu nije imao posebne podsticaje za žene, zbog čega nema precizne statistike podijeljene po polu. Direktor za unapređenje konkurentnosti je ipak izračunao broj odobrenih aplikacija za preduzeća u vlasništvu žena, od ukupno odobrenih aplikacija za Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019 godinu. U tabeli u nastavku dat je pregled raspodjele sredstava.

¹ Podaci Uprave prihoda i carina

² Indeks rodne ravnopravnosti:

www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/library/womens_empowerment/GEI2019.html

³ SCC Mapa puta ka rodno odgovornoj investicionoj klimi u Crnoj Gori

TABELA 2: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu

Programska linija	Broj odobrenih aplikacija	Od čega žene	% odobrenih aplikacija žene
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	71	13	18%
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	6	0	0%
Programska linija za razvoj klastera	10	4	40%
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	9	2	22%
Programska linija za razvoj zanatstva	1	1	100%
Programska linija za unapređenje inovativnosti	23	7	30%
Programska linija za razvoj direktnih investicija	7	1	14%
NEFINANSIJSKA PODRŠKA			
Programska linija za razvoj preduzetništva	19	8	42%
Programska linija za pružanje mentoring usluga	23	6	26%
Ukupno	169	42	25%

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2019

Iz tabele se može zaključiti da su žene u najvećem dijelu podržane nefinansijskim uslugama, namijenjenim za građenje kapaciteta za razvoj preduzetništva i kroz program za razvoj klastera. Najmanju podršku tokom godine su dobile za modernizaciju prerađivačke industrije i direktnih investicija. Imajući u vidu da nema informacija o tačnim iznosima odobrene podrške, nije moguće raditi analizu procenta sredstava koja su izdvojena za podršku biznisa u vlasništvu žena u 2019. godinu.

Kroz Program za unapređenje konkurentnosti privrede u 2020. i 2021. godini, preduzeća u vlasništvu žena od minimum 50% su dobijale posebne podsticaje, jer su maksimalne podrške išle do 80% opravdanih troškova bez PDV-a. U 2020. godini preduzeća u vlasništvu žena su imala najveću podršku kroz:

- Programsku liniju za razvoj zanatstva (100% od svih prijava su žene) i
- Programsku liniju za podršku malim ulaganjima, kroz broj podržanih aplikacija (od odobrenih prijava 57% su žene) i u odobrenom iznosu (62% od ukupne vrijednosti programske linije).

S obzirom da je 2020. godina bila pandemijska godina, digitalizacija procesa je postala prioritet Vlade Crne Gore. U tom smislu, od ukupnog broja aplikacija za Programsku liniju za podršku digitalizaciji, 38% aplikacija je odobreno za preduzeća u vlasništvu žena, dok je 44% ukupnih sredstava odobreno za preduzeća u vlasništvu žena. Ovaj podatak ukazuje da Vlada Crne Gore teži ka balansiranoj raspodjeli javnih finansija za prilagođavanje privrede na krizu uzrokovanu pandemijom Covid-19.

TABELA 3: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2020. godinu

Programska linija	Ukupno odobrenih aplikacija	Od čega žene	% odobrenih aplikacija žene	Iznos dodijeljene podrške	Od toga žene	% odobrenog iznosa za žene
Programska linija za unapređenje inovativnosti	49	13	27%	172,017.29€	58,660.62€	34%
Programska linija za podršku malim ulaganjima	42	24	57%	89,357.52€	55,426.64€	62%
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	127	38	30%	493,362.50€	162,282.0€	33%
Programska linija za podršku digitalizaciji	55	21	38%	177,304.53€	77,201.53€	44%
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	1	0	0%	4,830.00€	0	0%
Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije	2	0	0%	39,931.90€	0	0%
Programska linija za razvoja klastera	7	0	0%	73,894.40€	0	0%
Programska linija za podsticaj proizvodnih procesa	9	2	22%	721,535.32€	72,457€	10%
Programska linija za razvoja zanatstva	2	2	100%	2,870.91€	2,870.91€	100%
Programska linija za razvoja direktnih investicija	1	0	0%	96,000.00€	0	0%
Ukupna finansijska podrška	292	98	34%	1,772,233.46€	426,027.79€	24%
NEFINANSIJSKA PODRŠKA						
Programska linija za razvoj preduzetništva	11	3	27%			
Programska linija za pružanje mentoring usluga	12	5	42%			
Ukupno	318	108	34%	1,871,104.37 €	428,898.70 €	23%

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2020

Programska linija za razvoj direktnih investicija se nije realizovala tokom 2020. godine, a Program je dozvoljavao prelivanje kroz budžetske linije što je omogućilo da prva tri programa realizuju više od planiranih sredstava.

Situacija je slična i u 2021. godini, s obzirom da je nefinancijska podrška opet najčešća kada su preduzeća u vlasništvu žena u pitanju:

- Programska linija za pružanje mentoring usluga (83%) i
- Programska linija za razvoj preduzetništva (62.5%).

Kada je finansijska podrška u pitanju, preduzeća u vlasništvu žena najviše su bili korisnici:

- Programske linije za podršku digitalizaciji (50%) apsorbujući 57.3% od ukupno odobrenog iznosa i
- Programske linije za podršku malim ulaganjima (43%).

U programima koji omogućavaju rast i razvoj, kao npr. Programska linija za modernizaciju proizvodnih procesa, podrška preduzećima u vlasništvu žena je jako niska - 22.22%, dok kod programa koji mogu osigurati ženskim preduzećima ulaz na nova tržišta preko usklađivanja sa međunarodnim standardima - procenat odobrenih aplikacija za žene je 26.47.

TABELA 4: Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu

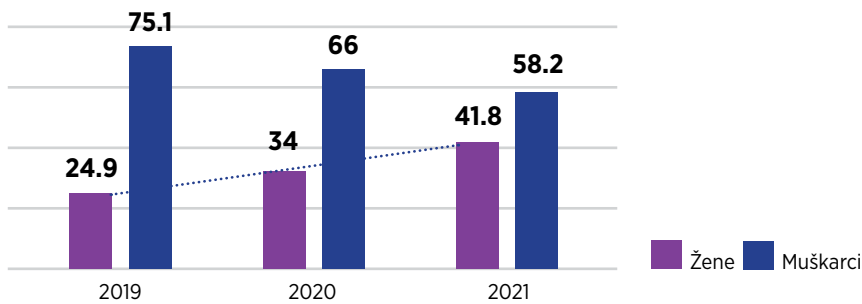
Programska linija	Ukupno odobrenih	Od čega žene	% odobrenih aplikacija žene	Iznos podrške	Od toga za žene	% odobrenog iznosa za žene	Ukupno opredijeljeni budžet
Programska linija za podršku malim ulaganjima	127	55	43.31%	569,331.35	246,924.62	43.40%	650,000.00
Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda	34	9	26.47%	114,785.00	30,480.00	26.60%	250,000.00
Programska linija za podršku digitalizaciji	16	8	50.00%	95,844.42	54,940.00	57.30%	400,000.00
Programska linija za podsticaj cirkularne ekonomije	1	0	0.00%	4,628.40	0	0.00%	200,000.00
Programska linija za modernizaciju proizvodnih procesa	9	2	22.22%	343,820.40	38,089.09	11.10%	1,500,000.00
Ukupna finansijska podrška	187	74	39.57%	1,128,409.57	370,433.71	32.80%	3,000,000.00
Programska linija za razvoj preduzetništva	8	5	62.50%				
Programska linija za pružanje mentoring usluga	6	5	83.33%				
Ukupna nefinansijska podrška	14	10	71.43%				
Ukupno	201	84	41.79%	1,128,409.57	370,433.71	32.80%	3,000,000.00

Izvor: Ministarstvo ekonomskog razvoja, Direktorat za unapređenje konkurentnosti, 2021

Zaključak

Podrška preduzećima koja su u većinskom vlasništvu žena raste. Kako grafikon 1 pokazuje, u 2019. godini, od ukupnog broja odobrenih aplikacija, 24,9% su nosioci bile žene, a procenat je rastao naredne dvije godine, na 34,0% u 2020. godine i u 2021. godini je dostigao 41,8%. To potvrđuje i SCC istraživanje u 2021. godini, koje je pokazalo da su preduzeća u vlasništvu žena sklopila više ugovora za finansiranje sa lokalnim samoupravama i državnom upravom, od preduzeća kojima upravljaju muškarci.⁴ Ovo govori da rodno targetirane mjere za žensko preduzetništvo omogućavaju bolji pristup finansijama.

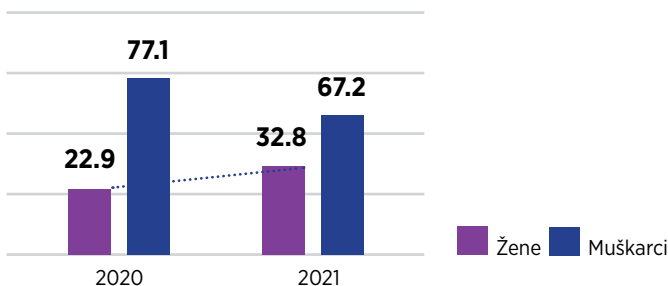
GRAFIKON 1: Udio muškaraca i žena u ukupnom broju prihvaćenih aplikacija

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja, Direktorata za unapređenje konkurentnosti, 2019-2021

Takođe, obim podrške preduzećima koja su u vlasništvu žena raste. To vidimo iz evidencije Ministarstva ekonomskog razvoja za 2020. i 2021. godinu, od kada su dostupni podaci o odobrenim sredstvima podijeljeni po polu. Grafikon 2 nam pokazuje da su žene u 2020. godini ostvarile udio od 22,9% u ukupno odobrenim sredstvima iz Programa za unapređenje konkurentnosti privrede, a već u 2021. godini taj procenat je porastao za skoro 10% i ostvarile su udio od 32,8%, od ukupno odobrenih sredstava iz Programa za unapređenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu.

GRAFIKON 2: Udio muškaraca i žena u ukupnim odobrenim sredstvima

Izvor: Vizuelizacija SCC na osnovu podataka Ministarstva ekonomskog razvoja, Direktorata za unapređenje konkurentnosti, 2019-2021

Preduzeća u većinskom vlasništvu žena se u većem broju prijavljuju za nefinansijsku podršku (71% u grupi odobrenih prijava za nefinansijsku podršku su od žena vlasnica preduzeća), a u grupi odobrenih zahtjeva za finansijsku podršku samo 39,5% su zahtjevi koje su podnijele vlasnice preduzeća u 2021. godini.

Žene traže mnogo manje sredstava od muškaraca. U toku 2020. godine 22,9% ukupno odobrenih sredstava je dodijeljeno ženama, dok je u toku 2021. godine taj procenat iznosio 32,8%. Iako je ukupan broj odobrenih aplikacija za mala ulaganja u 2020. i 2021. godini bio veći - sa 42 na 127, procenat učešća žena u ovom programu se smanjio sa 57% na 43%. Pad učešća preduzeća koja su u većinskom vlasništvu žena imamo i u programskoj liniji za uvođenje međunarodnih standarda - sa 30% na 26%. Pozitivan trend je uočen samo kod

⁴ Ibid

Programske linije za podršku digitalizaciji gdje preduzeća u većinskom vlasništvu žena imaju veće učešće i dobiju više sredstava svake godine (38% od ukupno odobrenih aplikacija su od preduzeća sa većinskom vlasništvu žene u 2020., a taj procenat je bio 50% u 2021. godini).

Preduzeća koje su u većinskom vlasništvu žena najmanje se interesuju za Program podsticanja cirkularne ekonomije (implementacija je bila 0% u 2021). Ovo može biti iz nekoliko razloga: nedostatak svijesti i znanja šta je cirkularna ekonomija; kako i koji vid cirkularne ekonomske aktivnosti se podržavaju programom. Niska svijest o cirkularnoj ekonomiji je problem i kod preduzeća koja su u većinskom vlasništvu muškaraca jer je ovim programom bila odobrena samo jedna aplikacija u 2021. godini.

Preporuke

I pored evidentnog rasta učešća žena u Programu za unapređenje konkurentnosti privrede, da bi se postigla rodna ravnopravnost, Ministarstvo ekonomskog razvoja bi trebalo ispitati zašto se preduzeća u većinskom vlasništvu žena u manjem broju prijavljuju za finansijsku podršku. Razlog može biti nedostatak spremnosti žena preduzetnica, ali može biti i da kriterijumi ili procedure prijavljivanja za finansijsku podršku nijesu usklađena sa kapacitetima preduzeća u većinskom vlasništvu žena. U tom smislu, Ministarstvo ekonomskog razvoja bi trebalo da radi na jačanju kapaciteta kod žena u ekonomiji, da razvija njihove ambicije i dâ podršku razvoju ideja i planova za razvoj preduzeća na čijem čelu su žene.

Dodatno, potrebno je raditi na tome da se probudi svijest da su žene stub cirkularne ekonomije i u tom pravcu da finansira mjere koje omogućavaju rast i razvoj onoga što žena već radi u našem društvu i u ekonomiji. Cirkularna ekonomija je usko vezana za tradicionalnu ulogu žene u domaćinstvu. Žena je ta koja od stare izradi novu odjeću ili proizvodi posteljenu, više puta upotrijebi ambalažu za proizvodnju proizvoda poput džema, ajvara i sl.

Sa druge strane, ukoliko analiza procesa prijavljivanja, kriterijuma i procedura pokaže da je to jedan od razloga što preduzeća u većinskom vlasništvu žena manje učestvuju u programima za finansijsku podršku, onda je potrebno izmijeniti kriterijume i revidirati procedure i obrasce koji se koriste. Sve ovo sa ciljem da im se omogući da se direktno povežu sa linijama koje doprinose rastu i razvoju (modernizacija, rad po međunarodnim standardima itd.) njihovih preduzeća. Na taj način omogućićemo i bolje iskorišćavanje programskih linija iz Programa za unapređenje konkurentnosti privrede.

S obzirom da pristup finansijama predstavlja jednu od najvećih barijera razvoju ženskog preduzetništva, potrebno je povećati obezbjeđenje kapitala za njihov biznis. Manja ulaganja nijesu uvijek dovoljna kako bi postigli cilj, a to je da preduzeća u vlasništvu žena unaprijede svoje poslovanje. Mentorska podrška za programe direktnih investicija i modernizaciju proizvodnje može biti jedna uspješna strategija.

Empower the Women, Boost the Economy